

Tímár Máté: Szatmári nyár

Móricz Zsigmond szülőföldjén

Debrecentől a történelem meg az irodalom együtt üldözi az embert, s akkor sem cserélheted szépre az igazat miattuk – már amikor sajnálatos módon nem esik egybe a kettő – ha a leglíraibb hangulatok zsonganak is a szívedben. A Nagytemplom vaskos tornyai Kossuth Lajost idézik, Csokonai Vitéz Mihály érckarja az eget fenyegeti a Magyar „Hortobágy” fölött, Nyíregyházáról Krúdy Gyula úr küldi elébed ködös –nyírfás – álmos hangulatait. Bátorban a bővérű Báthoryak emléke kísér végig mindkét műemlék – templomon, a zárdamúzeum termein. Mátészalkán Gacsaj Pista balladájának melódiája lopakodik zenének a hangulatod mögé, s rövid iramodás, máris Petőfi Sándor emlékével találkozhatsz Tunyogmatolcson, ahol a „faluvégén kurta kocsmá” nem rúg már ki a Szamosra, mert lebontották. Fehérgyarmat ide alig autó –iramodás – főképpen, ha Szendrey Ignác uram Júlia leányának lenge ruháját fürkészi a lendülő lombok között a nosztalgiád -, s Gyarmaton túl talán a tenyérnyi ország legszebb tája kezdődik, s csalogat, fel egészen a sebes folyású Tiszáig. Nézésed pillangóját még a szőke víz fölött is átesábítja a látvány, s repül, repül, míg útját nem állják a félkarajban kékellő beregszászi hegyek. De erre már Móricz Zsigmond fogja a kezéd, emléke kötelez igazra, szépre, s példája úgy lebeg előtted, hogy magad árnyékká semmisülsz mögötte. Aprócska községek lapulnak itten két határ szegletében. Akkorák csak, akár a cicerói körmondat végén a pont, és mégis a nagy egész minden változása szemmel kísérhető rajtuk. S a bennük élő, nyelvnemesítően szép magyarsággal beszélő emberek sorsa akkor is holnapot keres, ha mélységes gondba szomorkodunk is felette olykor, mert úgy érezzük, lustán, fáradtan ér ide az az országot formáló új akarat, mely öt – hat év alatt egy történelmi korszakot lépett átál...

Az út két oldalán elszórt, hatalmas fák sorakoznak. Jobbról évszázados tölgyek, balról középkorú diófák. Kísérnek hűségesen, csak időnként adják át helyüket egy – egy keresztekkel rakott nagyüzemi búzatáblának, esőért szomorkodó kukoricásnak. Szép, hatalmas fák. Ők teszik méltóságossá a folyóparti csalitok ostorágú fűzfabokrok, melyeknek mindegyike más – más alakot formáz.

Turistvándi előtt félhurkot vet az út, akár az egészséges malac farka, s a hurok öblében várja a megújítását a valamikori földesuraság Kende báró műemlék vízimalma. Körülötte farakások, gerendák, az újjászületés eszközei, benne emlékező csend – idillé szépült kegyetlen történelem, akár a „Boldog ember” sorsa -, s alatta elrekesztve, a Túr, mely szintén nem ott siet már a kanyargós Tisza felé, ahol valaha, egy nyári napnak alkonyulatánál elmerengett fölötte Petőfi Sándor. Hiszen egyre ír a történelem, formál, ront – bont az ember keze, s néha már csak úgy tud új hieroglifet vetni a föld arculatára, ha közben okos vagy okatlan mozdulattal letöri a régít....

Átlépkedek a pallón az elrekesztett meder felett, ahol mocsári tölgyes között utcába kapaszkodik az ösvény, s a torkában éppen a tótágast gyakorolja egy klottgatyás, tornacipős, fehér trikós cigánygyerek.

Megszólítom...

- Vigyázz, te, mert a fejedbe szalad a vér.

Feláll, bogárszemén átúszik az ősi bizalmatlanság rebbenése, de már legyőzi, s köszönés közben el is mosolyodik..

- Nem megy a... Kezít csokolom..

Megsimogatom...

- Milyen volt a bizonyítványod?

- Négyes.

- Mit reggeliztél ma?

- Szalonnát, kenyeret, vereshagymát.

- Hogy hívnak?

- Bojtos Andris.

-Mi szeretnél lenni, ha felnősz?

Okos két szemének tükre megzavarosodik...

- Traktoros?

- Akkor inkább katonatiszt, mert a traktoron, télen hideg, nyáron nagyon meleg van....A válla fölött visszales. Követem a tekintetét, s szalmatetős házacskát látok az elrekesztett Túr – medernél visszább...

- Kik laknak ott Andris?

- Tokaji Sándorék.... A nagyanyámék....

- Szereted a fagyit?

A szeme igent mond...

- Nesze, itt két forint, reávaló...

Vonakodik....

- Nem szabad elfogadni... úttörő....

Magamhoz ölelem, úgy erőltetem a kezébe. Kicsiny, barna teste úgy simul hozzám, ahogy a facsemete idomul a kertész keze nyomán...

A vályogvető gödrök közt, az előbb látott szalmatetős házacská tövében jóarcú, idős cigányasszony ül. Krumplit hámoz. Távobabb nyírott bajszerű férfi vályogforma elvált fenékdeszkáját szegeli. Nem vesznek észre....

- Jó napot kívánok. Mire végzik?

Meglepődnek...

- Bojtor Andris mondta, hogy maguk laknak itten....

A néni megmutatja hiányos fogsorát...

- A kisunokám... Éngem Varga Vilmának hívnak, ő pedig, az öregem, Tokaji Sándor...

- Hány családjuk van?

- Tizenkettőt adott az Isten, de hatot kisdedként visszavett.

- Miből élnek?

- Vályogot vetünk...

Az ember abba hagyja a szegezést, odajön ő is, s elém tárja a két tenyerét. Csupa bőrkeményedés, bőrpáncél. A világ legszebb káderlapja.

- Tudja, tisztelt úr, milyen nehéz a sármunka, - A hangja szomorkásan rekedt. – Mint a dög olyan. Kétszázötven ezere... Sarat csinálni, taposni, húzni, forgatni, összerakni... Számvetést tesz a fejem. Ha egy vályog 5kg, ezer 50 mázsa. Ez földből sárrá keverve pelyvával, kétszer kapával átdolgozva, kétszer húzva, kétszer forgatva, egyszer máglyába rakva, legalább 400 mázsa, s mindössze 250forintot ér. Darabonként és fél fillért.

- Pedig szakma a miénk uram.

Az asszony közbevág...

- Hát a gyerekek nem támogatják magukat?

- Inkább ők kérnek. Némelyik sokcsaládos. – Dicsekszik. – Van egy szép nagyfiam Barcikán, focibalista, hívják labdát rúgni ide is.

- Igen – a férje sokkal kevésbé büszke – itthon volt most is. Kért száz forintot...

Körbevezetnek a házacskában. Szoba – konyhás, szabadkéményes. Földes, szegényes, de tiszta. A falon sok – sok fénykép. Vilma néni megáll az egyik előtt.

- A leányom. Olyan szép, mint a mesebeliek!

Az ura cigányul mormog valamit, erre karjait tárogatva mentetetőzik...

- Csak kenyér van itthon... ha meg nem vetné...

Oda tartja. Száraz. Szikrázna a fog alatt. Nézek, szinte esengve, elfogadom-e. Nem szabad visszautasítani. Úgy érzem, megverne az Isten érte. Izzadok, zsebkendőért kotorászok. Vilma néni félreérti a mozdulatot is, a kérdést is közben.

- Minek örülnének a legjobban?

- Vándorkereskedéshez engedélynek.... Nem vagyunk mi koldusok azért, mert cigányok vagyunk, uram...

Pár méternyire elkísérnek, s egészen a malomig integet utánunk Tokaji Sándorné Varga Vilma.

Néhány emberséges szóért...

A nevezetes vízimalom mögül botos bácsi jön elém. Dobos Gyula éjjeliőr, 53 éves, nyolc gyermek apja. Havi bére 800 forint. Felesége tsz-ben dolgozik, ahol egy munkásegység tavalý 20 forintot ért.

Leülünk. Hamar megy az ismeretség. Nyíltszívű nép ez, mondja a sorát- gondját, szinte kérdezetlen.

- Voltam én már az ország csősze is.... A Dunántúlon dolgoztam, amikor közös lett a föld... Onnét jártam haza, havonta egyszer..... Tarisznyából kosztolódtam.... Szalonna, kenyér, kenyér, szalonna, hagyma..... Nagyon meguntam, és hazajöttem. Kézre került ez a jó kis állás, ezután meg majd lesz valahogy...

Nézzük csak, miért ajándékozza a szövetkezetet a feleségének?

- Azt mondta Gyula bácsi, hogy a néném a szövetkezetben dolgozik. A közösben... Maga miért nem megy oda? Elgondolkozik, markos érvért nyúl önmagába...

- Miért? Kevés a pénz ottan... Termény az kerül, de pénz az nincsen... Pedig a cukrot, sót, konyhai ezt –azt nem adják ingyen, se hitelbe zárszámadásig. Máshol kell kereskedni...

Vitatkozni kéne az igazságával, de úgy ítélem, szinte hasztalan. Azt mondhatnám: Máshol másképpen van, itt is másképpen lehetne, s lesz is, majd. Kevés lenne néki. Néki akkor jelent valamit ez a majd, ha tárhatja alája a zsák száját.

A beszélgetés sima befejezéséért:

- Nem unalmas mesterség ez az örökös?

- Nem. Meg kell szokni. Éjjel a csillagokkal társalog, a volt dolgokat forgatja vissza az ember, hajnalban, este a járókelőkkel beszélgetek, vagy a tiszteletes úrral... Itt horgászik az örökké...

- Merre?

- Itt a vízre bukó nagy tölgyfa alatt...

A vízre bókoló nagy tölgyfa alatt, ahol alig túl délen sötétülnek az árnyak, ott görnyed mélyen a pecabot, s a hullámosan fodrozódó Túr vize fölé Hadházy Pál, a nagytiszteletű túristvándi református lelkipásztor. Ahogy nézem, gond, szomorúság, tépelődés az árnyéka is...

Súly alatt görbül a bot. A damil köröket rajzol a vízre. A horgász tekergeti a zsinórt, s kurtítván hátra sújtja a botot. Apró hal pipál a horgon. Érette nyúl, gonddal szabadítja, mintha simogatná, aztán gyámolító óvatossággal visszajeti a vízbe. Csak akkor néz hátra, a harmadik köszönésre...

- Jó pecázást, nagytiszteletű uram.

Majdnem barátságatlan...

-A horgásznak nem szokás szerencsét kívánni.

Gondolatokkal töltjük, mielőtt törtem a csendet...

- Mióta él itten?

- Harminckét esztendeje... Szolgálatom kezdete óta...

- Egyet –mást megélhetett akkor...

- Nagy idő ez, kérem... Amikor idejöttem, minden családban akadt egy – két golyvás...

Tbc, sűrű csecsemőhalál... Akkora volt a szegénység, a csinált út mentén gyalogösvényt taposott Gyarmatig a nép, ha krajcárral drágábban árulhatott, vagy olcsóbban vásárolhatott... én kötöztem a sebesülteket... Jódos vízzel kikúráltam a golyvát... Igazít a boton, úgy tesz, mintha kirántaná, de csak a keserű ömlik csak belőle. – Nincs itt senki, aki ezzel vagy azzal hozzám be ne fordult volna...

Miért ilyen esett ez az ember, ha a faluhoz bilincseli a sorsa?

- Haszonnal múltak az esztendei, tiszteletes uram, nincsen oka szomorúságra... Vagy talán elmaradozik a nyája?

- Nem panaszkodhatom. A község ezer lelke közül nyolcszáz kálvinista, ebből hatszáz hívő...

- Talán hivatalosan...

- Sasos behívóval vittek el engem Horthyék tábora lelkésznek, nem jelentkeztem önként...

Mégis évekig nyelhettem érte... A szüleimet agyonlőtték a németek... az oroszok temették el... tisztességgel... paplanba csavarva koporsó helyett... Miért? Azt csak a kegyelmes Isten tudja! Nem szólok én a kornak se ellenére... Dolgoztam a szövetkezetben is... Ápoltam a szőlőjüket... ahhoz értek... Javasoltam a halastavat... Mondja meg, miért nem kellek nekik?

- Honnan bizonyos ebben, tiszteletes uram?

- Úgy szeretem a gyermekeket, mint Jézus a kisdedeket... Közöttük én is gyermekké válok... Nincs negyvenévesnél fiatalabb bennszülött a faluban, akit ne tanítottam volna... S akkor vannak, akik azt állítják rólam, hogy vallásórán rosszul bánok velük... Karomon borzolódik a szőr. Inkább kérdezek káromkodás helyett...

- Élhet még valaki a faluban a Móricz Zsigmond ismerősei közül?

- Két esztendeig itt járt iskolába. Kukucs Zsigának hívták, merthogy szemfüles fiúcska volt... Talán az öreg Pisták, meg Mórucz Józsi bácsi ismerhették... – indulok a nyomom, s azon töprengök, miért nem csapnak parolát azzal, aki segíteni kész? A szegettfejű ember pedig a bot, meg a víz fölé görnyed, lesi a halat, ami Jézus jelvénye volt valaha...

Csendes a falu. Delel. A jobbágyi múltra árulkodó szalmatetős házak között itt – ott villa már a szomszédság. A kiskertekben sok – sok a virág. Elevenzöldű gyümölcsfák borulnak a pirosló paradicsomtövek, hüvelyes futóbabok fölé, s a csendet csupán a vadgerlicemadár bűgása töri meg. Mintha baj se lenne széles e világon, pedig van elég. Hiszen nemcsak a csecsemő szakad vérben, szenvedésben, jajban az élet tenyerére, hanem szikrát hányva köszörülődik az új társadalom is.

A Pistákék udvara is szín- csupa árnyék. Az öreg ház előtt karomnyi szárú szőlők fonják be a súlyuk alatt roskadozó, kiszáradt akácfát, fekete gyümölcsű eperfát, melynek árnyékában a kistréceket eteti Pisták Józsefné, Megyesi Berta néni, aki a 84. elejét tapossa, akár csak az ura. Egészen fiatalos a hangja, amikor embere után küldi.

- Józsi, te merre kószálsz már megint? Gyere elő, mert vendégeket hozott a lábuk...

A gazda huszáros öregember. A nyári kemencét javíttatja. Szeme kék, mint a lenvirág, nézése huncutkás, mozgása fiatalos, szava könnyedén csordogál. Néha szinte rekeszteni kell.

- Nem üsmértem én azt a Mórucz Zsigát, pedig csak egy esztendővel lett volna a bátyám. Csak azt tudom róla, hogy nagyvilági ember volt. Ű se bánta vón meg pedig... Annyi nótát, históriát adtam vón néki, ami mind a fejembe van írva, csak lapozni nehéz, hogy élhetett vón belőle...

- Milyen volt a Józsi bátyám ifjúsága? Hogy szaladt le az élete?

-A patakközi erdőben, Kende bárónál szógáltam, én ötvenkét esztendőket. Még a faluba, ide is csolnakon jártunk a Tur kiigazítása előtt. Nem is volt nékem más gazdám sose, csak a méltóságos úr, meg őfelsége. Az uradalomban ismertem meg az asszonyt is...

- Talán summásleány volt Berta néném?

Önérzetesen tiltakozik...

- Dehogy! Komorna – szobaleány voltam én a báróné mellett, míg Nevijorkba nem vitt a hajó...

- Amerikába?

- Oda, de a méltósága hazacsalt, mert hogy senki se tudott úgy inget vasalni, mint én.....A nyelvet sem tudtam.... Meg Jóska...

Matuzsálem Jóska elégedetten pederi bajuszát...

- Csak az üdő... Hatszáz forint nyugdíjam van, öt családom, tizenhat onokám... Másévben majd száz egységet csináltam a közösben is... Ha negyven lenne a duflája, azt mondanám, hogy vivát világ...

Morucz József öt percnyire se lakik. Sántikálva hozza a kerítéshez mind a nyolcvanöt esztendejét, s tenyerével tölcserézi a fülét, mivel nagy szót ért. Talán nem érti, érzi a kérdést...

- Nem üsmértem, hallja, csak hallottam hírét, hogy nagy költő volt... Hogy fáj-é a lábam? Ennek már az égben lakik az orvosa, hiszen nincs énnekem ideleenn már kereskedésem... Hány családom volt? Hét... Öt hold föld, az asszonymnak is öt... Van-e étvágyam? A belső részemnek nincsen semmi baja uram. Megenném én a kocsikereket is... Nem volna ez rossz világ, csak jól csinálnák. Régen úrdolgát szógáltunk a gazdának a piszkos lakásért, most meg mindenkinek hajlékja van... Csak a csoport jó vón... De ez így van, így is marad, ameddig világ lesz a világ...

Megpederi dús bajuszát, becsukja a füle kapuját, s az árnyékba állított kisszékéhez sántikál. Mint aki mondta a magáét, de semmire se kíváncsi már...

Tiszacsécse Turistvándi második szomszédja, parányi falu Tizsakóród meg Milota között. Híressé – nevéssé az teszi, hogy itt született Móricz Zsigmond, aki azt vallotta róla, hogy: Minden ember életében a szülőföld a legszebb a világon. No meg a diójáról is híres, aminek óriási a béle, papírvékony a héja s édeskés olajíze maradandó...

Takaros falucska Csécse. Fatornyos templomocskája Erdélyben hagyta a mintáját. Talán szalmatető háza se igen van másik, mint amelyik a kórodi útkanyarban hirdeti önnön dicsőségét, emléktáblája pedig Mesterünk szülőhelyét. Apró, szoba – konyhás ház, afféle magyar Betlehem. Kicsinek is csak azért nem nevezem, mert szülötte így cáfolna meg...

„Kisház. Nem volt az kisház. Hú de nagy ház volt. Olyan volt, mint egy óriási nagy vár...” Süllyed. Falai széjjel- felé kíváncsoznak. Szalmakucsmája átereszt az esővizet...

Jelenlegi tulajdonosát, Magos Gusztávné Kövér Emiliát az udvari nyári konyhában lelem. Alig ismerkedünk, máris ránk köszön Gyulay Gáspár tanácsitkár, aki a párt titkára is egyben. Bekísérnek a szabadkéményes, bolthajtásos konyhába, innen a gerendamennyezetes szobába, ennyi helyiségből áll a ház, s közben szinte mentegetőznek, pedig még ferde tekintettel se illeti őket senki.

- Javítani kéne – tárogatja karját magos néni. – Becsorog. Az uram apja gyerekkorában is ilyen öregnek ösmerte már... Átengednék akár holnap is, ha más hajlékot kapnánk helyette... A község szegény.... négyszázötven lélek... Ha a megye meg az ország segítene! Hatvanezer forintba kerülne a csere. Múzeumnak szánnánk...

- Tudom én ki volt Móricz Zsigmond, sok könyvét olvastam én... Jókait meg az összeset... Apósomtól hallottam, hogy egyszer azt kérdezte volna Erzs néni Mórucz Bálint bácsitól: Mit főztek, Bálint? Szegének voltak. Azt mondta erre Bálint bácsi: Minden jót, feleség, de csak máléból...

Hiába a gondot az emlékezés se odázza el...

- Talán az idén – reménykedne a tanácsitkár. – Ígéretet már kaptunk...

Regényhősök ébrednek a szívemben. Báthori Gábor, Bethlen Gábor, Szakmáry Zoltán, Joó György, Rózsa Sándor, Nyilas Misi, és a többiek.... Magvető, Kelet Népe,... „A gyalogolni jó-jól a szénporos tégláégetésig, hasuragazdálkodásig.....Álmaim, eszményeim korai hőse óriáslik a csillagos égig a szülőföldje fölé, és...Szél suhan,suhogatja a szalmakucsmás „óriási nagy vár” eresze alá kötözött tengericsöveket....

Utolsókat pislog a nap, rohamoznak az árnyak. Mintha dülne a ház!

Ugye megértik? Segítenek?!

Az L alakban görbe főutca porát a csillagosodó égig felveri a tőgyével harangozó csorda. Kocsikerekek kotyognak, trappoló lovak patája veri a ritmust, mint megannyi dobverő. Üresednek a kispadok s a csécsei fórum, a kút környéke is. Fények villannak a tornácokon, konyhákban, miközben az utca sötétbe merül.

Aki nem idevalósi, azt egyetlen tárt ajtó csalogatja, a kocsma, mert ahhoz – mióta bomlik a régi falu – vizsgázni kell, hogy ajtót tárjanak előtted. Ezen még csak rontottak a kölcsönjegyeztetők, s rosszlelékezetű agitátorok.

Az ivóban sört kortyolgatnak jó néhányan. Ki –ki féldeci rövidet is, amit csinos asszonyka mér, aki fél perc alatt „tessék parancsolni”-ra cseréli a „fogja már Sándor bátyám”-at, s mert ezt is keveselli, utánaferceli: kedves elvtárs. A haja daueros, öltözete ízléses, száján szolid rúzsvonal szabályosítja a természetest, egyszóval mérhetne bárhol, s elfogódott mégis.

Ivócimboráink is szaglászknak az idegenekre.

Fojtogat a csend, melynek burája alá zárnak...

- Jólesik? – kérdezem egy feketekalapos férfitől, aki a sör habját nyalogatja szabályosra nyírt bajszáról. Ügyetlen kérdés, nem is veszi a lapot, visszakérdez.

- Nyíregyházáról?

- Nem Budapestről.

Tágul a kör. Valaki kívülről belekérdez.

-A minisztériumból, vagy Móricz – nyomon?

A feketekalapos poharamhoz veri az övét.

- Isten éltese. Ifj. Nyilas Dezső vagyok...

Illés bátyámhoz hasonlít, mégis megbánom, majdnem.

- Hány egysége volt tavaly?

Négyszáz.

-Hány holdat vitt a közösbe?

Leszegi a fejét, rágja a szót, s szeme úgy szúr ki a kalapkarima alól, mintha gonoszlelkek rajzanának körülötte.

- Húsz holdat.

- Nyilván egy barázdahasítást se lopott belőle...

Csénd, mérnek a fejek. Vizsgálol tollforgató. Középkorú, jó tartású asszony lép hozzám. Mosolyog. Mindegy mit, kérdezni kell, várja...

- Milyen vallású ez a falu? – Tudom, hogy kálvinista.

- Tiszta kis község ez, kérem...

- Hát a papjuk milyen?

- Mindegy vón'.....

- Hát a tanácselnök?

- Új szita szegen függ... Szokjuk a szagát...

Oldódik a nép. Ki-kinevet. Az asszony mondja, hogy ő K. Nagy Lajosné, 49 éves, tsz-tag neje, hat család anyja – az italmérő is az ő leánya -, én is mondom a nevem, a hivatásom, mire észrevehetően elszáll a feszültség utolsó sziporkája is közülünk. Nyilas Dezső elmondja Móricz atyafiságát, K. Nagy Lajosné Jolán néni szállást kínál, s öt perc alatt olyan könnyű leszek, mintha minden bűnömre feloldozást kaptam volna. Mindent mondhatok mostmár – gondolom balgán -, belül lesz az a nagycsalád körén, s felveszem újra az elejtett szálát.

-És egy munkaegység mennyit ért? –Csend. Körtágító mozgás.

-Ért vagy...- kezdené Jolán néni, de egy testes, nehézkes férfi, aki perccel előbb lépett be az ajtón, közbevág.

-... 1960-ban 16, 1961-ben 14, 1962-ben 22 forintot ért. 1963-ra 32 forintot terveztünk... Kondor Sándor szövetkezeti elnök vagyok... - S mondja, mondja, mondja a közös egyéb adatait is. – A Haladás 960 holdas. Ebből 468 szántó, 30 almás, 40 diós, 7 kertészet, 6 dohány... Meglehetősen az állattenyésztésünk is. Most szállítottunk el például 1500 darab kilós csibét. Higgye el elvtárs...

Nyilas Dezső főagronómust a Haladás irodájában az elnök, a főkönyvelő s néhány brigádvezető társaságában találom. Nyílt arcú, megnyerő fiatalember, az-az agronómus-eresztés, amelynek tizennyolc óra a munkanapja, de a hatodik mondatnál elpirul, akadozva keresi a szavakat...

-Minden adottságunk megvan ahhoz, hogy eredményesen termelő nagyüzemet létesítsünk. Jó a föld, van víz, munkaerő, minden... Igaz, hogy kissé messze jár a piac, ezért a konyhakert, izé... De alma, dió,..... a dió... Állattenyésztés... Sertés, baromfi, kacsá... halastó a mocsár helyén.... Gép, gép, gép...

Izzad. Ásítózik. Nyilván fáradt. Ma négyszer elszárgult mellettem motorkerékpáron. Délután Zetoron láttam. Kisegítette a Zetorost...

-Terveid szerint mennyit lehetne javítani, mondjuk három esztendő alatt a Haladás mai egységértékén?

-Az sok mindentől függ...

-Átlagidőjárás mellett...

-Felfele nincsen határ...

A határ is Nyilas Dezsőre, s az észrevehetően változó vezetésre szavaz. Az autó dúslombú fák között kanyarog. Nem nagy, fél nap alatt bejárjuk. Sehol egy gyom, minden megkapálva, talaj művelve rendesen. A diófák közepesen mutatnak, az új telepítés szépen erősödik, s megragadtak az almafák is. A vén diófák akkorák, hogy egy-egy honfoglaló törzs is tábort verhetne alattuk.

A Kutató Intézet diócsemetésében – mely alá a Haladás ingyen adta a földet – Makkay Sándor kertész, első esti ismerősöm kapálgat. Műanyagsátrak alatt az oltott alanyok, így jobban fakad a szem, hiszen a diófa érzékeny, kényes, akár a szépasszony....

- Mondja, Sándor, elég lesz-e a nemes anyag a környéknek?

- Az országnak is... Nálunk meg Milotán az a 130db diófa, melyet az országban szaporító anyagnak kijelöltek...

- Hát akkor rajta!!!

Átiszabott, régi épületben 2000 négyhetes, az udvarán 1500 70- 80 dkg-os csibe futkos tiszta, egészséges, jól ápolt környezetben. 1500 darabot már elszállítottak.

A 29 darabos tehenészet kezdet, a marhahizlalás jól indul, a sertésállomány is teszi kereskedelmi árunak, csak nagyon kevés. A nagyüzemi mérlegnyelven milinyit sem mozdít...

Csépelnek. Csalós. A Bezosztája, meg a San-Pastore becsapja az embert. Alig araszos, s néha kevés hozzá a zsák. Mégse szereti a nép, merthogy takarmánya nincs s szegényes sikerje miatt lapos lesz belőle a kenyér.

A futóbab sátrat vert a karójára. Szép...

Mozog itt minden, indul s a mozgás csak előre vihet...

A kukorica még haragoszöld, de már ugyan várja az esőt...

Megjön az eső, K. Nagy Lajos bátyám!!!

Kiss Berti bácsit, Móricz Zsigmond játszócimboráját keresem, aki huncutul elszöktette előlem nyolcvannégy esztendejét. Útrakélt Milotára a Tisza gátján, gyalog, egy öreg cimborája temetésére, akivel húsz esztendő előtt megígérték egymásnak, hogy a hosszabb életű adja az utolsó tisztességet. Szaván fogta a komája Berti bácsit...

Utolérjük. Fürgén lépked a gáton. Hatszél patyolatfehér gatyája ritmusban verdesi a fekete bokacsizma szárát, a fehér ing tisztán világít a fekete lajbi, a panyókára vetett fekete kabát alól, a kampósbót inkább dobol, mint támaszt keres, s az édesapáméhoz hasonlatos, huncut szemek legényesen csillognak a keménykalap árnyékából...

Olyan jót kacag, széjjelnyílik az ajka, s a bajusza kónyára csúszik a szája két oldalán...

- Méghogy gyalog? Felmennék én Pestre is, ha megfizetnének. Mi az? Voltam én valamikor a szépasszonyok kocsisa, öcsém!

De azért nem tiltakozik, a gépkocsi ellen, gondolom, nemcsak a fáradtság, a toros házhoz való érkezés méltósága miatt se...

Milótán a kálvinista temetések legősibb formáját tartják, melynek pogányosan közösségi színezete, s ódon jó zamata van. A holtat barátai szentmihálylován viszik a temetőbe, s hogy mindenki sorra jusson, sűrűn cserélik egymást. Nem sírásó, a közösség ássa a sírt is. Zsoltározás idején az előénekes hangosan bekiáltja a szöveg egy sorát, s a gyászkiéret utána éneklei. Pedig fejből is tudják mindahányan. Ezt a szokást nyilván még az írásbeliséget megelőző korból örökölték, ahogy a nyelvük hamvas szépségét is. Nem csoda hát, ha a méltóságosan szép szatmári köznyelv biztatta Kölcseyt irodalmi nyelvünk purifikálására, népi forrásból való felfrissítésére, ahogy Móricz Zsigmondnak is horizontfeszítő szárnyakat adott.

Hanem Berti bácsinak ma sem Zsigmond ő, hanem Zsiga, s Móricznak se igen, Mórucz az inkább...

- Az udvarjukon egy nagy szilfa, meg egy nagy körtifa állott – mondja elevenen, mintha tegnap történt volna - játszadoztunk Zsigával. Meg osztán dobálóztunk a kútba, ha nem látták. Olyan mély mohaszakállas kút volt az, hallja, azt hittük feneke sincsen nekije... Mórucz Bálint bácsi, az édesapja olyan faragó, mindenre-ember volt... Egyszer vett egy kertet a községtől... Nagy kertet vett... Vót az tán még két holdas is... Nem tudta kifizetni másévre se... Akkor mentek el Istvándiba innét...

Semmi póz, semmi megihatottság. Sorsot idéz, mely beleszaladt az övébe...

- Később, amikor már nagy ember lett Zsiga, a Nyilasok szégyenlették a szalmatető házat. Azt híresztelték, hogy az ő házukba született... Nyilas Guszti bácsi még az iskolapadját is megverte előttem, hogy: Így, meg úgy öcsém! Mondtam néki: Ne verje előttem a padot, Guszti bácsi, mert én csak egyet ütök, s az eklézsia csináltathatja az új padot osztán... Itt született!

Fürgén autóból száll a háza előtt, elfoglalja helyét a kispadon, felesége, menyé, unokái, szomszédjai között. Rápipál, s a mondatai úgy terebélyesednek, ahogy a csécei diófák koronái az időben...

- Utoljára 914-ben találkoztam véle, ősszel. Lembergbe. Civil vót, én tizedesi sarzsit hordtam. Tüntettek a civilek aznap. Törtpaszulyt kaptunk ebédre... A piacon találkoztunk... Mondtam néki: Gyere a hazát védeni, Zsiga! De csak a fejével csóvált: Én sohase nem megyek... Békességes lelke vót nagyon...

Mondja, mondja, mondja... Úgy mondja, sorolja, akár édesapám, nagyapám, mindenparasztjai a világnak, akiknek a katonaság volt a felfedezés, az emlékezés forrása, az ezer meg egy leíratlan Ilias és Odüsszeia ihletője...

- Tizenkét esztendőket, meg három hónapot szolgáltam én komiszban, komendó alatt. Beleszámolva a fogságot is. Bejártam Orosz -Lengyelországot, Nagy – Oroszországot, Szibériát, Koreán meg, ami Japáné vót akkor, úgy jártam, kéltem átal, mint itthon az úton. Szöktem az oroszoktól, egy japán kapitány lovásza lettem. Jó félesztendeig. Sokszor a kisasszony szép, kerek, kemény feneke alá csúszattam a tenyeremet, mikoron nyeregbe segítettem... De ezt is meguntam osztán... Kölcsönvettem az egyik lovukat... - Elábrándozik. – Hej, Istenem, Istenem... Singapore, India, Törökország, Itália... Mind tudom én még álmomban is, mék merre van...

Tehenek térnek a bejáróútra...

- Hát most, Berti bátyám?

- Nehezen élünk. Kétszázhatvan öregségi, meg amit a tejért kapunk... Ha a tej nem lenne, nem tom, hogy vónánk...

Felesége féltőn közbeszól...

- Örökkön gyóntatják, így Mórucz Zsiga, úgy Mórucz Zsiga, de azt, hogy hogy élünk, senki se kérdezte eddig...

- Emelték a tej árát, olvasta-e, Berti bátyám?

- Minden nap olvasok én. Azt is tudom, hogy Hruscsov, meg a többi világfeje az atom miatt körülülük az asztalt...

Kacagva térül a gond elől, kezére játszok hát.....

-A szputnyikokról, az űrhajókról hallott-e, Berti bátyám?

- Meghiszem azt. Tegnap nagy udvara vót a holdvilágnak. Gondolom nekiütközött, és leporolta az egyik...

Úgy köszön el, mintha holnap is találkoznánk s a tornácról is visszakiáltozik...

- Ha egy jóra való fiatalembert kommendálnának a feleségemnek, egyhavi nyugdíjat sem sajnálnék érte...

Frissen kacag, akár a gerle, miközben a fészekre száll...

A bolt az egyetlen üzlet a faluban. Van is benne minden, amire feltehetően szükség lehet. Be is térnek az asszonyok, ha idejükből futja. Nézelődnek. Aki vásárol, negyedezi a cukrot, meg a sót. Kenyér az van, hús is, de a pénzt fogni kell, mint a féktelen csikót.

A boltban könyvet is kapni. Észre sem venném, ha az a sápadt fiatalasszony nem hívja fel a figyelmemet reá. Megáll a pult előtt. A boltos megszólítja..

- Mit kér, aranyos?

- Azt a könyvet...

Lesüti a szemét s kézbe veszi a születésszabályozásról szóló broszúrát.

Nem fér bennem a szó...

- Hány családja van, kedves?

- Kettő.

A többieket is kérdem...

- Maguknak?

Négy, öt, hét, három, kilenc...

Jelenleg Szabolcs – Szatmárban születik minden hetedik magyar...

- Móricz – kötetet lehet kapni, üzletvezető elvtárs?

- Nincsen.

Kifordulok az ajtón...

Novák István iskolaigazgató, és szellemi mindenés is esőre vár. Más táj fia, de idenősült a Nyilas famíliába. Lángol a szava, a haja lazán széjjel hull, amikor széles mozdulatokkal magyaráz. Hol? A kocsmában, hiszen a templom zárva van, a kultúrház pedig...

- A kultúrház istálló volt – mondja indulatához mérve szelíden – nem csoda hát, ha az ifjúság elvágyik innen. Pedig nem csavargó fajta a miénk... De hát mit tehetnek? Labdarúgócsapat sincsen... Mozi, kugli, meg kocsmá, de az utóbbihoz ritka a forint... Tudom... Engem pénzesnek hisznek a legények, nékem kínálják először megvételre azt a kukoricát, amit a padlásról elemelnek, amikor az édesapjuk alszik....Pohár sörre, borra, krajcáros kedvességre a kisleánynak.... Kultúrház kéne.. Ezüstkalászos tanfolyam... Kultúrgárda...Táncsoport... Cél az ifjúság elé... A Móricz szülőháza múzeummá alakítani... Ha valaki segítene rajtunk, társadalmi munkában is felépítenénk a kultúrházat és Móricz Zsigmondról neveznénk el...

Minden szava panasz, könyörgés, mégis hittel, bizalommal ülök az autóba, hogy elhagyjam a falut. Mert lehet, hogy új, korszerű kultúrotthon csak évek múlva épül Tiszacsécsén – hiszen kicsiny ország, s nem is Dárius népe -, de kultúrapostol máris van, és ha joggal – okkal panaszosan is, ébrentartja, ápolja a tüzet, míg felépül alá az oltár...

Kurta iramodás után tűnik a falu s a fatornyocskája is beleveszik a zöldsátoros diófaóriások, százados tölgyek lombrengetegébe. Csak egy fura-forma bárányfelhő integet utánunk Csécse felől. Majdnem olyan alakú, mint a cukorsüveg, mint a szalmatető, mint az a kicsi ház, az a „óriási nagy vár” ott az utcatörés bütüjében...

Mielőtt kerek mondatokká zsondulna búcsú, máris Koródra érünk, ami után Turistvándi következne, ha nem küldene Cseke felé a tisztesség, és a kegyelet. Pedig a szombat délután Szatmárcsekén is álmos. Üresen ásítózik a főutca torka. A református templom égfelé karcú tornya tövében fűrg szellő kacérkodik egy kombájn mozdulatlan vitorlájával. A kormányánál meg egy csupaszeplő kisfiú, aki láttunkra egy ugrással leied az ülésről.

- Ne félj, kisfiam – biztatom, s hogy félelmét küldjem, hozzálépek, megsimogatom. –
Hogy hívnak?

- Gábor Ferenc.

Talán iskolába sem jár, s olyan néki a gép, amilyen nekem az ő korában a gyufásdoboz, vagy a cérnaorsó lehetett – forrósodik a szívem, s kérdésre biztat a lehetőség romantikája.

- Hány esztendő vagy?

- Tizennégy múltam.

- Elhagytad a nyolc osztályt?

- Nem...

- Hányadikos voltál?

- Második...

Nesze neked romantika!

- Hallottál Kölcsey Ferencről?

- Valami úr vót...

- Ismered a himnuszt?

- Nem...

- Hát az Isten Áldd meg a magyart?

- Azt se...

Csordás fia. Épagyú, nem is ijed. Egy szóra vezet a temetőbe. Meztlábás kocogva merül az út forró porába, s mielőtt magunkra hagyna az árnyékos sírok között, illedelmesen elköszön...

Ő is Szatmár, ő is Magyarország, ahogy az igennel együtt jár a nem, az eredménnyel az eredménytelenség, a fényvel az árnyék, mégha nem is vesszük szívesen észre. Ahogy a szibériai vagy Húsvét –szigeti totemeknek beillő, emberfej – formára faragott, óriási csekei kopjafák is abból a földből nőttek, míg éltek, amelyre közel másfélszáz esztendőök előtt hazahozta Európát valaki, aki itten pihen néhány lépésnyire hozzám görögös márvány síremléke alatt..

Mennyi munka van még, mennyi tennivaló...

Mennyi megírnivaló...

Ezzel a gondolattal viaskodva hajtottam fejet Kölcsey Ferenc sírja előtt, ezzel viaskodtam miközben Cseke Túrístvándinak, Szatmár – Szabolcsnak, Szabolcs- Hajdúnak, a nappal az éjszakának adott, s ezzel viaskodom most is, amikor a gépkocsi úgy ragad tova a csillagos ég alatt, mintha nem is volna olyan elérhetetlenül magas. Lomb volna, zöld lombsátor volna, a csécei, meg a milotai diófaóriások lombja, melyekre sztaniolcsillagokat aggatott valami játszi kéz...

1963

Megjelent: Tájak, gondok, emberek. Írók a magyar valóságról. Budapest, 1965. p. 144-154.